

De Renkumse Heidevelden

De Renkumse Heidevelden

ruzie tussen Renkum en Gelderland in de 17^{de} eeuw

door

Mathilde Maijer

en

Geert Nijland

Wageningen, 2021

Copyright © Mathilde Maijer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of verzonden in enigerlei vorm of via enig medium, elektronisch of mechanisch, inclusief fotokopiëren, het maken van opnamen, of door elke informatiedrager en opvraagbaar systeem, zonder schriftelijke toestemming van de schrijvers.

Tweede druk 2022

ISBN: 9789464351675

Uitgegeven in eigen beheer

Wageningen

www.landschaplopen.com

www.gonijland.wordpress.com

Trefwoorden: 17^{de} eeuw, bijenhouderij, heidevelden, Hof van Gelderland, landrecht, Renkum, transcriptie

Inhoud

De Renkumse Heidevelden	3
Inhoud.....	5
Voorwoord.....	9
De stukken	11
Overzicht.....	11
De transcriptie	11
1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas	13
Waar gaat dit over?	14
Het Renkumse Veld	17
Paelberg.....	17
Del en duin.....	18
Hartensebeek	18
Harten.....	19
Vossenweg.....	19
Ginkelsekolk.....	20
Vijflandenpunt	21
Kaarten van het Renkumse Veld.....	23
1610 Bernard Kempinck	23
1631 en 1635 Nicolaes van Geelkercken	30
1656 Jan van Call	31
1657 Isaac van Geelkercken	34
De zaak.....	35
Hoofdpersonen	37
Eiser.....	37
Gedaagden	38
Overheidsfunctionarissen	39
2 De aanklacht door de momber	42

1635 Aanklacht en eis door de momber.....	43
1633 Getuigenis van pachter Gijsbert Aertsen.....	44
1633 Getuigenis van pachter Guert Evertsen.....	45
1610 Verklaring van de schout van Ede.....	46
1632 Getuigenis van Bon Pinteau.....	47
Het gebruik van de heidevelden	52
1546 Placaat op de jacht.....	52
1548 Placaat op schapen hoeden	54
Schapen drijven	56
Bijen stellen	58
Plaggen maaien en plaggen slaan.....	62
Heide maaien	63
Beesten weiden	63
Turf steken.....	63
Struiken houwen.....	63
Anderszins.....	63
3 1633: De tweede brief van Daniel 't Zas	64
4 De tweede aanklacht door de momber	66
1634 Memorie van de momber	67
5 1634: Voorlopige voorziening.....	72
6 De verdediging van Renkum	73
1634 Het verweer op de aanklacht.....	74
1631 Acht getuigen.....	75
1597 Heidebrand	79
7 Het antwoord van de momber	81
1641 Reactie van de momber op de verdediging	82
1641 Tweede getuigenis van pachter Guert Evertsen.....	86
1605 Getuigenis van Lubbert Willemsen.....	88
1627 Over de ontginning van een heideveld	89
Andere bewijsstukken	90

8 Het slotverweer van Renkum	91
1641 Verweer van de gedaagden	92
1633 Nog drie getuigen van de gedaagden	95
9 1642: Voorlopige uitspraak.....	98
De Sandr van Renkum.....	100
Geomorfologie.....	100
Bodems	102
Sprengen in het beekdal	105
Stuifzand	107
10 De oogenschijn	111
1644 Het verbaal van het werkbezoek	112
1644 Vier getuigen van de momber	113
1644 De eerste getuige van de gedaagden	115
1644 De tweede getuige van de gedaagden	116
De route van de oogenschijn	119
Wandelroute door de Paelberg	123
Grafheuvel COT-5	124
11 1645: Definitieve uitspraak.....	130
Latijnse juridische termen	133
Nederlandse verouderde woorden	135
Index	136
Bronnen	141
Archiefstukken	141
Kaarten	141
Literatuur	142
Websites	142
Dankwoord	143

Voorwoord

U heeft een document in handen dat grotendeels bestaat uit een letterlijke transcriptie van een proces dat van 1631 tot 1645 is gevoerd tussen Renkum en de Staten van Gelderland over de Renkumse Heidevelden.

De originele stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief in Arnhem. Ze zijn ontoegankelijk en deels moeilijk leesbaar. Sowieso is de originele tekst niet doorzoekbaar. Omdat het een interessant verhaal is dat een blik geeft in het landgebruik van die tijd, heeft Mathilde de tekst getranscribeerd.

We plaatsen deze transcriptie in een context die volgens ons het geheel verrassend toegankelijk maakt.

Ten eerste begeleiden we de lezer door uitleg van het gebied en de zaak en een inleiding bij elke nieuwe fase in het proces.

Ten tweede gaan we zelf kijken. We hebben een wandelroute uitgezet door het *questieuse* gebied. Voor wie niet gaat wandelen, geven tekeningen en foto's een beeld hoe het gebied eruit gezien moet hebben in de 17^{de} eeuw.

Ten derde geven we de landschappelijke context van het proces: we kijken naar stuwwallen en sandr, duinen en stuifzand, beekdal met sprengen en watermolens, naar wegen en wallen, palen en kuilen.

Tenslotte geven we een verklarende lijst van Latijnse juridische termen, Nederlandse verouderde woorden en een uitgebreide index op allerlei mogelijke namen en woorden in de transcriptie en begeleidende teksten.

Geert
Mathilde

De stukken

Overzicht

De stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief, archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, verspreid over de procesdossiers 5163 en 5218 en de sententiën 4885 en 4887.

De eerste brief van Daniel 't Zas, de aanklacht van de momber en de bijbehorende stukken plus de tweede kaart van Nicolaes van Geelkercken is inventarisnummer 5163, jaar 1638, scan 995 tot en met 1031.

De tweede brief, tweede aanklacht door de momber en alles wat er na komt, inclusief de eerste kaart van Nicolaes van Geelkercken, is inventarisnummer 5218, jaar 1645 scan 304 tot en met 490. Een deel zijn kopieën van getuigenverklaringen uit het eerste deel van het proces.

De uitspraken van processen zijn bij elkaar opgeschreven in dikke boeken met Sententiën.

De sententie uit 1642 is te vinden in het Gelders Archief in het archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, inventarisnummer 4885, sententiën van 1639 tot en met 1642 scan 0240 en 0241.

De sententie uit 1645 is te vinden in het Gelders Archief in het archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, inventarisnummer 4887, sententiën van 1644 tot en met 1647 scan 0058 en 0059.

De transcriptie

Ik heb zelf de meest toegankelijke volgorde bepaald van dit materiaal. Niet alleen liggen de stukken verspreid over vier archiefnummers, ook de volgorde van de processtukken is onlogisch. Deels komt dat omdat bij het proces partijen met oude stukken op de proppen komen om hun gelijk te bewijzen. Deels komt het omdat de stukken niet chronologisch zijn ingeboekt. Deels komt het tenslotte omdat bij archivering altijd achterin begonnen wordt. Logisch, maar verwarrend voor iemand die het proces 400 jaar later wil teruglezen. Uiteraard heb ik wel de originele scannummers vermeld zodat elk stuk in het archief te vinden is.

Ik heb een uitgebreide index opgenomen. In deze index heb ik spellingen gestandaardiseerd. Twee voorbeelden: de hoofdpersoon, bosmeester Daniel 't Zas, komt in de stukken voor als Daniel Sas, Daniel 't Sas, Daniel Zas en Daniel 't Zas. Ik heb in de transcriptie deze spellingen aangehouden, maar ze in de index samengevoegd onder Daniel 't Zas. Dit geldt ook voor andere namen zoals Renckum, Renkum, Rencum, Rencom, Rencom, Renkom, Redinchem en Redechom.

Ik ben zo dicht mogelijk bij de originele tekst gebleven. Ik heb geen spelling gemoderniseerd en de oude tekst niet in hedendaags Nederlands vertaald. Wel heb ik afkortingen uitgeschreven. Ik heb hier en daar leestekens toegevoegd, schrijffouten veranderd en de tekst waar nodig in alinea's ingedeeld. Woorden die apart zijn geschreven maar die wij aan elkaar schrijven, heb ik als een woord geschreven als dat het lezen gemakkelijker maakt. Mijn eigen opmerkingen, bijvoorbeeld als een bladzijde ontbreekt in het archief, zijn [tussen teksthaken] geplaatst.

Een deel van de tekst is slecht leesbaar: de onderste helft van veel bladzijden is vervaagd. Sommige bladzijden hebben watervlekken. Er zitten lastig leesbare handschriften tussen. Woorden die ik niet kan lezen heb ik aangegeven met xx.

Mijn bedoeling is dat dit document gebruikt kan worden door iedereen die geïnteresseerd is in rechtspraak in de 17^{de} eeuw, de geschiedenis van Renkum, het gebruik van heidevelden, bijenhouderij, of misschien wel in verschillende spellingen van veldnamen en persoonsnamen. Maar het is ook gewoon een prachtige wandelroute door een uniek gebied met een lange historie.

Mathilde

1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas

De ruzie begint in 1630 als de schout van Renkum bijenkorven neerzet op het Renkumse Veld en daarover geen vergoeding betaalt aan bosmeester Daniel 't Zas. Ook weigeren de schout en inwoners van Renkum te betalen voor het drijven van schapen op het Renkumse Veld.

Daniel 't Zas schrijft hierover een brief aan de Rekenkamer. De Rekenkamer antwoordt dat de momber contact zal opnemen.

C

Aende Eerste ende andere van de Reeckeninge in Gelderlandt.

Mijn Heeren

Heeft reverentelick toe verstaen Daniel 't Zas boschmeester woe dat de heeren staten deser Furstendombs onder anderen toe comen, die gemene heetvelden in Veluwen gelegen. Invoegen dat suppliant in sijne qualiteit, vanwege des heeren van ijdere drifte schapen jaerlicx treckt een hamel, ende alsoo wel nijmant daer van vrij is.

Ten ware hij spesiale exemptie konde bewijsen, soo ist nochtans, dat nijet alleene den scholtis van Renckom sich heeft laten gelusten in september anno 1630 buijten kenisse van suppliant ende sonder hem nae behooren te erkennen, inde Renckomse heetvelden te stellen seeckere immen.

Waer van suppliant nomine officij een korff wegh halende, denselven een halff jaer daer naer bij den scholtis eijgener autoriteijtt wederom onthaelt. Maer oock daer beneffen die van Renckom ten onrechte sigh weijgerich naecken, voor ijder drifte aen suppliant een hamel te betalen.

T welck alsoo streckt tot nadeel van de Lantschap, wordt suppliant geeedt ende amptshalve gelast sulcx aen U Edele te remonstreren, ten eijnde tot voorstandt van des heeren recht ende gerechticheijtt hier inne moge worden versien nae behooren, dit doende.

--

Het antwoord van de Rekenkamer op deze brief staat in de kantlijn gekriebeld:

Die van der Reeckeninge in Gelderlandt gesien hebbende dese requeste ordinieren hiermede Dr. Diderick Schutte momber deser Landschap om sich mit supplienten te voegen tot voorstant vanden hoogheijt over de heetvelden deses Vorstendoms en Graeffschaps gegeven inde Caemer van der Reeckeninge te Arnhem des 15 Julij 1631.

D. van de Sande 1631

Waar gaat dit over?

Waar gaat deze brief uit 1630 of 1631 over? Het eenvoudige antwoord is: over bijen en schapen van inwoners van Renkum op het Renkumse Veld. Het achterliggende antwoord is: over de vraag wie de eigenaar is van de heidevelden ten noorden van Renkum. Waren die van Renkum of waren die van de Staten van Gelderland? Als die velden van de Staten van Gelderland zijn, moeten de Renkumers over het gebruik ervan een vergoeding betalen aan de bosmeester. Over het hoeden van schapen betalen ze jaarlijks een hamel, een gecastreerde ram. En over het zetten van bijenkorven betalen ze een korf. Maar als die velden hun eigendom zijn, hoeft dat niet.

En daar hadden ze dus 15 jaar ruzie over...

